

Ryszard Kapuscinski

Lapidárium III.

7. rész

Al-Buraymi oázis

Az oázis szélén haladva (Dubai közelében, az Egyesült Arab Emirátusok területén), észrevettem, hogy egy nagyméretű sátor körül lázasan sürgölődő tömeg gomolyog. Mindenki befelé nyomult energikus, emelt hangon kiabálva, zajongva. Közelebb mentem, megpróbáltam magam átverekedni a feltűzelt, verejtékező emberek között. Végül sikerült bejutnom. A sátorban félhomály uralkodott, az alacsony börtető alatt olyan sűrű és nehéz volt a levegő, hogy szinte fuldokoltam. Fehér galabijt viselő férfiak lökdösték egymást óriási zsvijav közepette, veszekedtek, gesztikuláltak, öklüket rázták, üvöltöztek, nyakukon kidagadtak az erek, szemük vérben forgott.

A sátor közepén riadt, sovány kecske állt. Nyugtalanul tekingélt körbe, leste, hogyan menekülhetne, de erre semmi esélye sem volt: egy fiú jó szorosan tartotta a kecske nyaka köré tekert zsineget. Az arabok csipkedték a kecskét, hogy lássák, mennyire kövér, farkánál fogva fölemelték, hogy megállapítsák a súlyát. Egész idő alatt folyt az alkudozás. Mintegy 30 dollárnyi összegről volt szó. Néztem az arabok arcát. Mennyi szenvedélyt, mennyi elszántságot, mennyi dühöt tükröztek azok az arcok! A kecske volt számukra a világ kezdete és vége, a kecske jelentett mindent.

Kimentem a sátorból. Odakinn a sivatag vett körül, amelyet olajvezetékek hálózta be. A vezetékeken sok-sok millió dollárnyi kőolaj áramlott. Erre azonban a sátorbeli emberek közül senki sem gondolt. Az olajvezeték és a kőolaj egy másik világhoz tartozó absztrakció volt számukra. Az ő világuk a sátor, a sivatag és a kecske. Kecske nélkül a sivatagi nomád nem indul útnak, mert a kecske adja a tejet, a tej pedig oltja a szomjat, életet ad.

Hans Christoph Buch német író beszélgetés közben panaszkodik honfitársaira: „A németeket nem érdekli Afrika”. Csakhogy itt valami másról, többről van szó: a világ gazdagjai azok, akiket nem érdekelnek a náluk szegényebbek, rosszabb sorban élők. A gazdagok nem akarnak róluk hallani, mert az megmérgezné számukra a fogyasztás gyönyörét, arra készítetné őket, hogy elgondolkodjanak a világ igazságtalanságáról. A médiumok belesulykolták az emberekbe, hogy csakis a sikertörténet lehet érdekes. Nincs kudarcot bemutató történet, nincs veszteségről szóló életrajz, vereségről szóló tévésorozat. Elhallgatjuk sikertelenségeinket, még a színházban is kiszorította a tragikumot az ironia és a groteszk. A tragikus gesztus helyét elfoglalta a bohócgrimasz. Csak a siker számít, csak erről érdemes beszélni.

Húsz, harminc évvel ezelőtt sok ország még függetlensége kivívására törekedett. Igyekeztek kiszabadulni a nagy, globális struktúrákból. Ma más az uralkodó tendencia: ma már az az országok célja, hogy bejussanak a nagyobb, globális struktúrákba, s ebből hasznot húzzanak. Vagyis a huszadik század második felének evolúciója a függetlenségi harcoktól az önkéntes függőségre való törekvés felé halad.

A szegénység nem szolidáris. Példának okáért nem alakult ki a harmadik világ ethosza, a harmadik világ patriotizmusa.

A harmadik világ értelmisége annyira tele van komplexusokkal, túlérzékenységgel és félelmekkel, hogy nehezen tudja megfogalmazni pozitív nézeteit, teóriáit és programjait. Így aztán ezek az értelmiségiek nem is vesznek részt a bolygónk sorsát, jövőjét érintő vitákban – pedig véleményük meghatározóan fontos lenne.

A demográfiai robbanás, a túlnépesedéstől való félelem – micsoda régi félelmek és veszélyek ezek! „Az i.e. IV. században – írja Lidia Winniczuk *Emberek, szokások, erkölcsök az ókori Görögországban és Rómában* (PWN, 1983.) című könyvében – a túlnépesedés nyugtalanító gondná válik. I.e. 330 körül, Polibiusz történész feljegyzései szerint, a görögök egy, legfeljebb két gyermek felnevelésére vállalkoztak.” Ha több gyermekük született, „egyszerűen kidobták a szemétre, ami általában a halálos ítélettel volt azonos”. A szerző idézi bizonyos Hilarion nevű görög férfiúnak a feleségéhez, Alishoz írt levelét (i.e. I. század): Amikor szerencsésen megszülsz, ha fiút szülsz – tartsd meg, ha lányt – dobd ki”.

A huszadik század második felét uraló Kelet – Nyugat konfliktus megszűnésével új, a XXI. századot jellemző konfrontáció jelei mutatkoznak. Leegyszerűsítve Észak – Dél szembenállásnak vagy másként: szegények és gazdagok konfliktusának nevezhetjük.

Következik a második „műszak” – a tömegtársadalmat, amely a század első felében létezett, és tulajdonképpen a fejlett országokra korlátozódott, napjainkban – a dekolonizáció és a globális kommunikáció hatalmas méretű fejlődése következtében – kezdi felváltani a „planetáris társadalom”. A folyamatot figyelemmel kíséző szellemi iskolák azt feltételezték, hogy a dekolonizáció eredményeként mintegy automatikusan gazdasági növekedés fog bekövetkezni. Csak a hetvenes években jelentkeztek józanabb hangok, és a FAO első római konferenciáján, 1974-ben már riasztó jelenségek hangzottak el.

Ma már senkinek sincsenek illúziói; nagyon igazságtalanul felosztott világban élünk. Az emberiség egy harmada jólétben, két harmada szegénységben él. És az olló egyre jobban nyílik, hiszen köztudott, hogy a szegény társadalmakban nagyon magas a népszaporulat. Nyugat-Európa jóléti társadalmá összehasonlíthatatlanul öregebb, mint az ázsiai és afrikai társadalmak, amelyekben a népesség közel 50 százaléka 15 éven aluli – ez pedig növeli a helyzet drámaiságát, mert azok a fiatalok semmiféle perspektívát nem látnak maguk előtt. És semmi jele annak, hogy bármi is megváltozhat. Annál kevésbé, mert a tömegtájékoztató eszközök az utóbbi években nagyon komoly próbálkozásokat tesznek e kérdés marginalizálására. A médiumok a gazdagok kezében vannak, ők pedig nem érdekelték abban, hogy tovább mélyítsenek egy új, nagyon lényeges jelenséget – a szegénységi t u d a t ébredését.

A világ médiumai háromféle manipulációt alkalmaznak. Először is köztudott, hogy a nyomor területileg a harmadik világot jelenti. Azt mondják azonban, hogy hiszen az „ázsiai tigrisek”, Szingapur vagy Taiwan is a harmadik világhoz tartozik. Figyelmen kívül hagyják azt a tényt, hogy – ha csupán Ázsia lakosságát vesszük is alapul – ezen országok népessége alig tesz ki egy százalékot.

A második manipuláció abban rejlik, hogy a nyomor problémáját kizárólag az éhínség kérdése korlátozzák. Pedig a különbség nagyon jelentős: a szegénységben élő emberek nem mindig éheznek permanensen. Ha az összes szegény problémáját az éhezés kérdésre szűkítjük, a világ igazságtalan felosztásának jelenségét kisebbítjük. Azt szokás ugyanis mondani, hogy az éhezők száma mint-egy 800 millió, a Föld lakossága viszont a 6 milliárdhoz közelít. A valóságban azonban az emberiség két harmada, vagyis kb. 4

milliárd ember él szegénységben.

A harmadik, erkölcsi szempontból legjelentősebb manipuláció az, hogy az éhezők problémáját kizárólag ételmezzési kérdéssé degradálják. A gazdagok nézeteit tükröző *The Economist* c. lap egyik legutóbbi számában jellegzetes címet olvashatunk: „Hogyan etessük meg a világot?” Az ilyen alapállás értelmében az egyén az emésztőrendszerével azonos. A lelkiismeret megnyugtatása céljából speciális nemzetközi szervezeteket hoznak létre, amelyeknek egyetlen feladata, hogy az éhezőket ellássák valamilyen alapvető ételmezzéssel. Vannak szervezeteink, vannak alapítványaink és szállítókapacitásunk, lehet hát hol ide, hol oda egy kis rizst vagy kukoricát juttatni.

Nem esik szó ebből az alkalomból sem a humanitárius segítségnyújtást gyakran kísérő korrupcióról, sem arról, hogy a probléma illetően kezelése hihetetlen módon degradálja, sőt, egyesesen megfosztja teljes emberségüktől azokat, akiken állítólag segíteni akarunk. A szegénység nem csupán ételmezzési kérdés, az éhezés, amelyről annyit beszélünk, és amelyet ételmezzesegélyek küldözgetésével akarunk enyhíteni, csupán a jéghegy csúcsa. Az „éhínség” fogalma mögött szörnyű élet- és lakáskörülmények, betegségek, analfabétizmus, agresszió, családok szétesése, a társadalmi kötelek ellazulása, jövőtlenség és in produktivitas rejlenek. Az az ember, aki egyszer már hozzászólt a segélyhez (az egyébként nem elégséges segélyhez), még ha csak látványos, a médiumoknak szánt segélyakciókról van is szó, már élete végéig a nemzetközi szervezeteken fog élösködni. Számos menekülttábor láttam már – az, amit a tévében látunk, nem tükrözi a dolog lényegét, nevezetesen azt, hogy ezek a milliók in produktivak, mert el vannak vágva, meg vannak fosztva a munkalehetőségtől. Ne feledjük, hogy itt elsősorban a trópusokról van szó, ahol ha a föld művelését akár rövid időre is szüneteltetik, a föld tönkremegy. A tévé képernyőjén pedig azt látjuk, hogy azok mellett az emberek – főleg parasztok – mellett nincsenek sem állatok, sem szerszámok, még egy kapa sincs. Csak egy gyékényük van, amelyen alszanak. És addig fognak élni, amíg kapják a nemzetközi segélyt. És ez a gond sokkal komolyabb: az éhínséget jóakarattal és a technika mai szintje mellett csökkenthetjük. És a nyomort?

Ne feledkezzünk meg arról, hogy a szegénységgel és éhezéssel együtt jár a szégyenérzet is. A szegény ember gyakran egyszerűen szégyelli, megalázottnak érzi magát, sok kultúrában pedig a szegénységet egyenesen bűnnek tartják. És itt jutunk el ahhoz a problémához, amelyet Oscar Lewis amerikai antropológus a szegénység kultúrájának nevez. A nyomor és éhínség mögött egy egész kultúra, egy negatív, destruktív életforma rejlik. Az az ember, aki nemzedékek óta a szegénység kultúrájában él, más körülmények között már képtelen létezni. John Galbraith, aki remek könyvet írt a tömeges nyomorról, kétféle szegénységet különböztet meg: egyik a patológikus szegénység, amely a jóléti társadalmak perifériájára szorult sikertelen, hajléktalan emberekre nehezedik. A másik a tömeges szegénység, amely tulajdonképpen egész társadalmakat sújt, főleg a harmadik világban.

Galbraith mondta azt is, hogy a szegénység az ember legnagyobb és legáltalánosabb szerencsétlensége. És ez a „szerencsétlenség” szó egész eszmefuttatásunkat elviszi az ENSZ műszaki, költségvetési szintjétől a felé, amit Jaspers planetáris szolidaritásnak nevez. Jaspers szerint pusztá létezésünk által vagyunk felelősek másokért. A médiumok pedig le akarják venni vállunkról ezt a felelősséget, és mindent a technikára és költségvetésre akarnak hártani.

Nagyon nehéz pillanatban vagyunk, mert a szegények és gazdagok közti különbség tovább növekszik. A gazdag társadalmakban kezd szétmosódni a középosztály, és eltűnőben van a gondoskodó állam. Bolygó méretekben pedig a fejlett országok egyre gazdagabbak, a szegény országok pedig egyre szegényebbek. Manilában van egy rizsnemesítő intézet, amelyben sokkal nagyobb terméshozamú rizsfajták kifejlesztésén dolgoznak. Nos, ennek az intézetnek úgy lefaragták a költségvetését, hogy jelenleg a személyzet létszáma egyharmaddal kisebb, mint volt. Ugyanakkor óriási pénzek jutnak olyan kutatásokra, amelyek a gazdagoknak a szegények fölött gyakorolt ellenőrzését hivatottak szolgálni, mint például a telekommunikációs rendszer, a kibernetikus terek, és rengeteg pénzt fordítanak egyre több luxust biztosító gépkocsik tervezésére. A világ mindinkább a gazdagok világa lesz, a gazdagok kizárólag maguknak akarják kisajátítani bolygónkat.

Manapság újfajta szociológiai jelenségnek lehetünk tanúi planetáris méretekben (azért mondom, hogy „planetáris méretekben”, mert ezt a meghatározást alkalmazza az amerikai szociológia) – ez pedig a *global outerclass*, vagyis a társadalmilag kirekesztett osztály. Nálunk ezt még nem értik. Régebben gyakran lehetett hallani: „szeretnék én úgy élni, mint egy francia vagy német munkanélküli”, mert ezek a munkanélküliek hatalmas segélyeket kapnak. Ezzel szemben a mai műszaki fejlődés mellett az, aki elveszti munkáját, többé már sosem szerzi vissza, mert egy év elteltével munkahelye, az ő képességeihez mérten, már túl korszerű lesz. Nyugat-Európában már most az a vélemény alakult ki, hogy mindenkinek két szakmát kell elsajátítania: ha az egyikből kipottyant, még mindig ott van a másik. Ezen kívül az egész világon megfigyelhető egy, Amerikában *downsidingnek* nevezett folyamat, vagyis a munkahelyek, állások, sőt, egész üzemek, cégek, intézmények redukálása, lefaragása. Mindenki fölött ott lóg Damoklész kardja: holnap a gyárunkban leépítés lesz, és lehet hogy én vagyok az első a listán. Odáig fajultak a dolgok, hogy az emberek félnek szabadságra menni, mert a jó dolgozó sosem vesz ki szabadságot. A számítógép elsőként a szabadságon levőket küldi el.

Legutóbb Franciaországban jelent meg egy nagyon fontos könyv. Szerzője Jeremy Rifkin sajátos címet adott neki: *La Fin du Travail*. Legfőbb gondolata: „Az állandó, mindenkinek biztosított, garantált és jölfizető munkának örökre vége.

Nem szabad meglepedkeznie arról, hogy ma még dolgozol, de holnap az utcán találsz magad. Ezért szerezzél minél több területen szakképesítést – erre bizton számíthatsz. Csakis a kulturális szinted dönti el a jövődet, csakis a képességeid.”

A XX. század második felének tapasztalatai megmutatták, hogy ha egy ország szegény, akkor egészen addig az is marad, amíg nem kap kívülről tőkeinjekciót. Vagyis mindenféle kilábalás nemzetközi részvételt feltételez – így volt ez a korábban említett ázsiai kistigrisek esetében is, ahol óriási mennyiségű külföldi tőke beáramlása tette lehetővé a gazdasági fejlődést. Ma a világpiacon kevesebb pénz van, mint amennyire bolygó méretekben szükség volna. A tőke viszont, mivel nincs belőle elég, természetének megfelelő módon oda fog áramlani, ahol azonnali haszonra számíthat. Minél szegényebb egy ország, annál kevesebb esélye van arra, hogy támogatást kapjon, s így tulajdonképpen permanens szegénységre van kárhóztatva.

A szegénység egy másik jellemző tünete a városi és a falusi lakosság közti konfliktus. A mezőgazdaság a harmadik világ országaiban szegény, mert a bürokrácia által kormányzott állam a városi embereket részesíti előnyben, és a mezőgazdasági termékek árát úgy csökkenti, hogy a parasztnak nem éri meg ételmezzet termelni, s inkább ő is a városba emigrál. Így keletkeznek a nyomor óriásvárosai, de még ezekben is, ezekben a nyomortanyáin is jobb az élet, mint falun.

Amikor afrikai faluban tartózkodom, folyton arra gondolok, hogyan kerülhetnék városba. Ilyenkor tudatosulnak bennem a szegénység kultúrájára jellemző életmechanizmusok. Az éhezés csak egy része ennek a szörnyű létformának, ehhez jön még az agyagpadlón való alvás borzalma, a poloskák és élösködők, az állandó vízhiány, de mindennek előtt is – a sötétség. A trópusokon este hatkor lemegy a nap. És reggel hatig teljes sötétségben él az ember. Egy kínai zseblámpa 1 dollárba kerül, de abban a szenegáli faluban, ahol legutóbb laktam, senkinek sincs 1 dollárja, hogy vegyen magának. A városokban, még azokban a szörnyűséges nyomornegyedekben is, van áram, így hát van fény és valamilyen zene a rádióban – vagyis szórakozás. Az emberek a városba

törekcsenek, s máris kialakul egy paradox konfliktus: a tegnapi paraszt saját falubelijeinek ellenségévé válik. Ezek a dolgok a szegénység kultúrájának tipikus jegyei, amely kultúra önmagán belül teremti meg a feszültséget, az agressziót, az érdekellentétek forrásait: a szegény társadalmak mindenféle szervezett tevékenységi formára alkalmatlanok, mivel atomizáltak, és belső konfliktusok bénítják őket.

A bolygónkat benépesítő társadalmak két, erősen különböző kultúrában élnek: a fogyasztói kultúrában – vagyis luxusban, bőségben, gazdagságban, és/vagy a szegénység kultúrájában – vagyis az állandó hiány, a holnaptól való félelem, az üres gyomor, a kilátástalanság, és esélytelenség kultúrájában.

A két kultúra közötti, utazás közben oly jól látható határ tele van feszültséggel, ingerültséggel, ellenségességgel. Ez a legjelentősebb és legrámaibb határ, amely napjainkban felosztja bolygónkat.

Nincsenek egyszerű és ideális megoldások. Azonnali részleges megoldás lehetne pl. a tengervíz sótalanításának, ihatóvá tételének meggyorsítása (a gyengén fejlett országok társadalmi ugyanis vízhiányban szenvednek), vagy például a szisztematikusan folyó erdőirtások megállításása. Dél-Amerika és Afrika dzsungelait ma a nagy külföldi cégek mellett a helyi lakosok is irtják, hiszen számukra a faszén az egyetlen elérhető fűtőanyag. Jól látszik, hogy mennyire ésszerűtlenül gazdálkodunk a Föld kincseivel: likvidáljuk a bányákat, pedig a világon széndeficit van. A szegény országokban nincs petróleum a világításhoz, pedig a petróleum az elképzelhető legolcsóbb termékek közé tartozik. És senki nem gondolja ezt át globális szinten! Egyik riportomban leírtam azt a sokkoló jelenséget, hogy a harmadik világ országaiban halódik a közoktatás, mert a gyerekek még egy öt centes golyóstollat sem tudnak megvenni. Afrikában számtalanszor találkoztam olyan gyerekekkel, akik nem kenyérért, vízért, csokoládéért, vagy játékért kuncsorogtak, hanem golyóstollért, mert iskolába mennek, és nincs mivel írniuk.

Ezek a példák mind azt világítják meg, hogy nemcsak a tőke hiányáról van itt szó, hanem mindenekelőtt a szándék és az érdeklődés hiányáról. A fejlett világ a közöny cordon sanitaire-jével veszi körül magát, globális berlini falat épít, mert a harmadik világot a barbárság világának látja – az onnan érkező információk kizárólag háborúkról, mészárszakokról, kábítószerokról és lopásokról, járványos betegségekről, menekültekről és éhínségről szólnak, vagyis olyan valamiről, ami fenyegető veszély ránk nézve.

A tömeges nyomor kérdését kétféleképpen kellene szemlélni, nem csupán az „adni” szemszögéből, bár e téren se történik sok minden. Ha egyetértünk abban, hogy a világ minden lakójának, földrajzi, történelmi, éghajlati és kulturális szempontoktól függetlenül, emberhez méltóan kell élnie, akkor el kell gondolkodnunk azon, hogyan lehetne megváltoztatni azoknak az embereknek a mentalitását, akik a szegénység kultúrájában nevelkedtek, ez a kultúra ugyanis az alkalmazkodás, az eltompulás és bizalmatlanság óriási mechanizmusait termeli ki. Ezek a társadalmak nem szeretik az újításokat – ha van 100 dollárom, és ebből kockára teszek egy beruházásra 10 dollárt, bátran megtehetem, hiszen ha veszítek is, még mindig marad 90 dollárom. Ha azonban csak 10 dollárom van, és azt kell befektetnem, bukás esetén oda az egész életem. Ennek a magatartásnak a megváltoztatása egyes személyeknél könnyű lehet, társadalmi méretekben azonban mindig hallatlanul nehéz.

A harmadik világ viszonylag új jelenség, alapvetően a II. világháború után keletkezett. Önmaga megszervezésére tett első próbálkozása – az el nem kötelezett államok mozgalma – sikertelenül végződött. Várnunk kell tehát, hogy megszülessen ott egy új koncepció, amely nagyobb önállóságra törekszik, és jobban hangsúlyozza a fejlődéssel kapcsolatos saját elképzeléseit. Ezt mi nem találhatjuk ki helyettük – a harmadik világban fel kell nőnie annak az értelmiségi, politikusi nemzedéknek, amely hasonló lesz a politikai önállóságot kivívó korábbi generációhoz, amely végre nem a gazdagok kultúrájának mintáit másolja, és hozzáát a világ igazságtalan felosztásának megszüntetéséhez. Nem forradalmi módszerekkel – ma szerencsére, globális szinten senki sem törekszik véres forradalomra. A szellem és az ember viselkedésfejlődése nem az agresszív revindikáció irányában halad. Sor kerülhet azonban – ahogyan manapság Kínában tapasztalható – a nacionalista törekvések további élesztésére, egyes országok saját érdekeinek tudatosítására, a világban elfoglalt helyük tisztázására.

A világ 358 leggazdagabb emberének vagyona megegyezik az emberiség szegényebb 45 %-ának éves jövedelmével (2 milliárd 300 millió főről van szó).

A harmadik világnak nyújtott bármiféle segítség negatív oldala az, hogy ez a segítség ott helyben semmit sem változtat meg. Nem serkenti a segélyezetteket cselekvésre, nem szabadít fel bennük energiákat és kezdeményezéseket, nem válik a fejlődés és változás kovászává.

Az emberiség, történelme során n-edik alkalommal, újra fordulópontoz érkezett. Rengeteg információ halmozódott fel a szegénységgel kapcsolatban, de nem tudjuk fölhasználni ezeket az információkat pozitív cselekvésekhez. Tudjuk, miből származik a szegénység, mit okoz, tudjuk, hogy általános állapot, és semmit sem tehetünk, hogy korlátozzuk, végül pedig meg is szüntessük.

Álom:

Afrikában vándorolok. Fárasztó és hosszú utam közben egyszer csak egy őserdőben megbújt, magányos falucskára bukkanok. A településen csupa orosz nő lakik. Néhány éve érkeztek ide férjeikkel, akik a moszkvai Lumumba Egyetemen tanultak. Aztán itt, a kontinensnek ezen a részén háború tört ki, a férfiak elmentek a háborúba, és senki sem tért vissza közülük. Az orosz asszonyok magukra maradtak, s azt sem tudják, hol vannak valójában.

A Euronews TV riportot sugároz a Kábítószer Háromszögéből (Miamar, Kambodzsa, Laosz). E terület egyik ura, vezére, valódi tulajdonosa, diktátora egy Khun Sa nevű ember, akinek saját hadserege, számos palotája, elképesztő vagyona van. Ő korunk tipikus warlordja, haramiavezére, bandafőnöke (pl. Szomália, Libéria).

(Lásd Rufin könyvét az új barbárokrol, akik fokozatosan elfoglalják az ismeretlen területeket, hasznot húznak a nemzetközi segélyekből, és a világ nehezen hozzáférhető területeinek uraivá válnak).

A háborúk ma kétféle értelemben is helyi, lokális jellegűek: egyrészt korlátozott területen, legtöbbször egy adott ország belsejében zajlanak, másrészt semmit sem változtatnak meg a világ rendjét illetően.

Diana Kuprel és Marek Kusiba társaságában az egyetemi könyvtárban (Robarts Library). Hatalmas, világos termek, kézközelben sorakozó könyvek, számítógépek. De nem is erre lettem igazán figyelmes. A hallgatók származása döbbenetelt meg inkább. Toronto? Mintha inkább Pekingben vagy Szöulban, Tokióban, Szingapúrban, Kuala Lumpurban volnék. Itt-ott bukkant csak föl egy-egy európai, s még ritkábban egy-egy afro-kanadai. Ázsia elfoglalta az Új Világ egyetemeit, főiskoláit, két, három nemzedék múlva a tudomány ott a Hongkongból, Sanghajból, Jokohamából, Manilából és Bangkokból származó emberek felségterületévé válik.

A harmadik világ elégtételt vesz az elszigetelés, megaláztatás, kényszerű másodrendűség éveit. Ennek az elégtételnek a formája azonban nem fegyveres forradalom, nem öntelt invázió, nem véres bosszú. Nyugodtan, szorgalmasan és módszeresen foglalja el azt a területet, amely egyre inkább a világ jövőjének irányítójává válik – a tudomány területét.

Vannak, akik úgy vélik, hogy a következő évszázad Amerika százada lesz. Mások szerint Ázsia évszázada. Abban viszont mindkét csoport egyetért, hogy Európa évszázada biztosan nem lesz már.

Brzesc , 1996.

Július 30-án reggel vonattal indultam Pin skből Brzesc-be. A 180 kilométeres utat a vonat három és fél óra alatt, vagyis úgy 50 kilométeres sebességgel teszi meg.

Az utazás előtti napon még örültem is a lassú tempónak, mert szerettem volna még egyszer látni egykori szülőföldem tájait. Csakhogy ez, sajnos, lehetetlennek bizonyult: az ablaküvegeket úgy belepte a kosz és a sár, hogy semmit sem lehetett látni. Régi, megkeményedett, rétegesen egymásra rakódott sár volt, mint a geológiai metszeteken, úgy is mondhatnánk – az örök sár. Az ablakokat lehúzni ugyancsak nem lehetett, mert azok egyszer s mindenkorra le vannak zárva. A koszos ablakok miatt a vagonban félhomály uralkodott, jóllehet odakinn sütött a nap.

És kimenni sem lehetett, amikor a vonat állomásra érkezett – csak azok mehettek ki, akik végérvényesen leszálltak, akik befejezték az utazást. Akik tovább utaztak, azoknak a helyükön kellett ülniük. A rendszer úgy működik, hogy csak az egyik vagonajtót lehet kinyitni, azt viszont kalauznő őrzi (ahány vagon, annyi kalauznő: 20 vagon – 20 kalauznő). Általában fiatal nők ezek, akik tisztában vannak hatalmukkal, tudják, mi múlik rajtuk: ha akarják, beengedik az utast, ha nem akarják, nem engedik be. Kiabálnak, utasítgatnak, fenyegetőznek. Az utasok engedelmesek, szófogadóak, sőt, elégedettek – örülnek, hogy egyáltalán utazhatnak.

Pedig kijutni a vagonból, akár csak egy percre, egy pillanatra is, maga a menekvés, a megváltás. A vagonban ugyanis éremlyítően fülledt a levegő. Képtelenség leírni ennek a fülledtségnek a nyomasztó állagát. Búzlának a zoknik, ingek, szoknyák és kötények, hónaljok és lábak, valami szaglik a kosarakban is meg a viaszosvászon szatyrokban is, valami terjed a padló és a falak felől, valami meghatározhatatlan, savanykásan éremlyítő, kesemýésen édeskés, mindent betöltő, makacs, állandóan támadó, lélegzetelállító szag. Az ember nem tudja, hogyan vegyen levegőt – ha kicsiket, felületeseket lélegzik, akkor fulladozik, ha mélyeket, akkor is fulladozik, csak hogy míg első esetben a fulladás tiszta, saját, ökológiailag nem szennyezett, addig a mély légzés esetében a fulladás bűzös, ragacsos, eltömítő, olyan, mintha valaki az izzadt öklét nyomkodná a torkunkba.

Az állomások között, mialatt a vonat Belorusszia tágas síkságain halad, a kalauznők a sminkjükkel foglalatoskodnak. Mindegyiküknek külön fülkéje van, s abban – kézitükör. Amikor Brzesc-be érünk, mindegyikük olyan ünnepélyesen elegáns, mintha az állomáson egy pillanat múlva divatbemutató kezdődne.

Brzescben a pénztárak előtt tolonganak az emberek. Tolonganak, de hallgatnak. Ha valaki kiabálni kezd, s hatalom hiányában erre nincs felhatalmazása (dehát a közönséges utasnak sosincs hatalma), azt a föl-alá járkáló rendőr kipenderíti a sorból. A tolongás tehát csöndben zajlik, legfeljebb azoknak a szírogását vagy halk jajrogását hallani, akiknek nem sikerült jegyet venniük.

Én is beálok a tolongásba. Jobbra-balra kérdezősködve sikerült megtudnom, hol a nemzetközi jegypénztár. Ott azok tolaakszanak, akiknek engedélyük van arra, hogy nyugatra utazzanak. Ők is nyomulnak, hogyne, de ez a tömeg mintegy magasabbrendű. Ők már az Új Belorusszia, az Új Oroszok osztálytestvérei. Itt már divatos öltönyt is látni, francia parfüm illatát is érezni. Még a tolazkodást is egyfajta jólneveltség jellemzi. Mert egyfelől tudják, hogy tolazkodás nélkül nem kapnak jegyet, másfelől viszont már tudják, hogy az ilyen viselkedés nem elegáns, nem kultúrált.

A jegypénztár ablakával kettéválasztott tízegynehány centiméteren izgalmas konfrontáció, két civilizáció szüntelen ütközete zajlik. Az ablak egyik oldalán a nagyvilág fuallata – az elegáns utasok dobálóznak a városnevekkel: Brüsszelbe, Párizsba, Akwizgranba, Hamburgba. És szedik elő a dollár-, frank-, márka- és guldenkötegeket. Az ablak túloldalán magányos nő ül (összesen egy pénztáros van a jókora tömeg ellenére), és egy régi töltőtollal gondosan töltögeti a számos rubrikát tartalmazó jegyeket. Aztán gondosan, nagy odafigyeléssel elkezdí átszámolni a valutát belorussz rubelre. Nem akar vége szakadni az egésznek. De semmit sem lehet tenni, semmin sem lehet változtatni, gyorsítani. A kicsi ablak két világot, két kultúrát, két időszámítást választ el egymástól.

Ebben a Brzesc világa és Párizs, Brüsszel világa között zajló összeütközésben néha azért Brzesc győzedelmeskedik. Először is Brzesc nem hagyja, hogy az orránál fogva vezessék, nem hagyja siettetni magát. Brzesc nek megvan a maga időszámítása, és mindennek aszerint kell ott történnie. Másodsor, Brzesc neveltségessé teszi a Nyugat naív és arrogáns elméletét – hogy ugyanis pénznel minden elérhető. Itt aztán lobogtathat az ember egész köteg dollárt is, a kasszímő nem ad jegyet: nincs több hely, jelenti ki, és becsapja az ablakot.

Szerencsére volt jegyem, csak érvényesíttetni kellett. Ekkor a vámkezelés után kezdtem érdeklődni, mert ez a procedúra Brzescben az állomáson, nem pedig a vonaton történik. Kérdezősködésemre, hogy hol a vámhivatal, különböző emberektől különböző válaszokat kaptam, míg végül, mintegy Ariadne fonala mentén, megtaláltam. Hatalmas, félhomályos terembe léptem, amelynek közepén a vámosok állásai sorakoztak – asztalok, rajtuk a csomagok átvilágítására szolgáló berendezések –, de mind üresen állt, mert nem volt világítás. A brzesci állomásépületet valamikor sztálinbarokk stílusban építették fel (a Szovjetunió kapuja!) – csillogó külsőn, pompa, aranyozás, márvány. De mindez a múlté már. A vakolat hullik, az ajtók nem csukódnak, a csillárok összetörve, az izzók kitekerve, kiégve. A hatalmas terem belsejében egy íróasztal mögött ült egy vámos, és újságot olvasott. Odamentem, hogy megérdeklődjem, lehet-e vámkezeltetni. Közöltem a vonat számát, az útirányt. A vámos olvasott, tekintetét föl sem emelte, nem is válaszolt. Nem messze ült egy másik vámos, odamentem hát hozzá, de csak ült meredten bámulva a túloldalra, teljesen mozdulatlanul, mintegy irreálisan. Álltam, a helyzet kezdett kínossá válni, minthogy – kérdésem megisméltése ellenére – az újságot olvasó vámos tovább olvasott, a mozdulatlanságba dermedt másik pedig továbbra is bámult valamerre, mindketten teljesen autista módon ültek ott, magukba fordulva, bezáródva saját kihalt, megközelíthetetlen világukba. Úgy döntöttem, visszavonulok, de csak részlegesen. Féltem ugyanis eltűnni a szemük elől, nehogy gyanút ébresszek – ha kiment, minek jött be? biztosan azt hitte, sikerül fölslisszolnia a vonatra csak úgy, vizsgálat nélkül! Tudtam jól, hogy a vámosok agya másként működik, mint az enyém, megpróbáltam hát, nem minden erőfeszítés nélkül, követni az ő ravasz, gyanakvó észjárásukat. Mivel pedig ennek az észjárásnak az alapja az utazók gonosz, bűnöző szándékainak feltételezése, világos volt számomra, hogy bennem is olyan valakit látnak, aki megpróbálja becsapni őket, hogy pedig mivel és miként, nos, annak rengeteg módja lehet. Álltam hát a terem közepén, már távolabb a vámosoktól, de kimenni nem mertem, a légkör egyre feszültebbé vált, jóllehet látszatra nem történt semmi sem – az egyik vámos olvasott, a másik mozdulatlanul bámult

valahova, tökéletes volt a csönd, mert a pályaudvari zajok nem szűrődtek be a terembe.

Kis idő múlva bejött egy másik utas, s ettől mindjárt jobban éreztem magam. A felállás most kettő-kettő volt: a törvény két öre a törvény két potenciális megszegőjével szemben. A másik utas nekilátott kitölteni a vámáru-nyilatkozatot. Követtem a példáját. Újabb utasok jelentek meg. Álltunk s vártuk, mi fog történni. Vagy egy óra múlva az én vámosaim eltűntek, helyükbe két új vámos lépett. Az asztalok mögé ültek, s elkezdődött a vámkezelés. Elragadtatással figyeltem, mert ilyesmit ma már ritkán látni a világban. Az előttem álló férfi Berlinbe utazott. A vámos rászólt, hogy minden pénzét tegye ki az asztalra, és rakja kupacokba : külön-külön a dollárt, a lírát, a pesetát, a márkát, aztán nekiállt megszámlálni a kirakott pénzt. Valami nem stimmel, előről kezdte hát a számolást. Újra nem stimmel. Elkérte az utas tárcáját. A tárca kopott volt, tele mindenféle rekeszekkel. Ez önmagában is gyanút ébresztett: minek az a sok zsebcske, a sok rekesz? Elkezdődött a tárca átvizsgálása. Ebben a kis zsebben semmi. Hát a másikban? Ott sincs semmi. Hmm. De valami nem stimmel. Számoljuk meg újra! Dollár, líra, peseta, márka. Végül a megszegényített, megalázott utas elmehet. A következő! Megint nem stimmel valami. Megint számolás, tárca ellenőrzés. Tulajdonképpen mindenkinél van valami hiba, pontatlanság, hiányosság, tévedés. Mindenkinék kérdéseket kell föltenni, a válaszokból ki kell szűrni az ellentmondásokat, újból kérdezni, hitetlenkedve fejet csóválni.

De ezzel még nincs vége a dolognak. Mert miután kikérdeztek, megszámláltak, vámkezelték bennünket, még útlevél-vizsgálaton is át kellett esnünk. E célból egy másik terembe irányítanak mindannyiunkat. Új terem – új várakozás. A hatalomnak, hogy tekintélyét kellőképpen kifejezésre juttassa, időbeli távolságra van szüksége. Minél magasabb rangú a hatalom, annál hosszabb a várakozás. Azonfelül pedig, ahogy a nyomozók mondják, a várakozás puhítja a delikvenst. Várok, talán negyed, talán fél órát. Megjöttek! A határőrök bódéikba vonulnak, és vizsgálni kezdik az útleveleket. Megint kérdezősködés, megint: és hol, és mit, fejcsóválás, félig hitetlenkedve, félig jóváhagyólag. Végül csak bekerül az a pecsét az útlevélbe, rohanhatunk a vonathoz, amely már régóta vár ránk a peronon.

Szabad? Nem szabad? Mert lám, megállít bennünket egy katona, és azt mondja, várjunk. De nem ám csak úgy, akárhol, tetszés szerint, nem! – zárt csoportban kell várakoznunk. A katona komoly arccal figyel, hogy a csoport szabályos, zárt alakzatot alkot-e. Valaki megpróbál félreállni, a katona ráripakodik – állj a csoportba! Segítenünk kell a katonának. Parancsot kapott, hogy mindenkit tartson szemmel, állandóan ellenőrizze a létszámot. Az emberek rohannának a közelben álló vonathoz. Csurog a nyáluk, de nem mehetnek! Várni kell, állni a csoportban, míg parancs nem érkezik. Látszólag nyugodtan álldogálunk, de lélekben mindenki bizonytalan. Mindenki tudja ugyanis, hogy bár közel van már egy másik világ, az egész utazást bármely pillanatban semmissé tehetik: vagy rossz helyen van egy pecsét, vagy a pénzt kell még egyszer átszámlálni. Ezért a csoportban növekszik a feszültség. Elektromos áram fut ár rajta, s rejtett remegést indukál benne.

Végre félreáll a katona – szabad az út! A csoport a vonatra veti magát.

Hídon megy át a vonatunk, alattunk lusta folyó, homokpadok, magas nád. A szomszédos fülkében egy csapat orosz fiatal utazik. Prágába mennek dalfesztiválra. Egyikük harmonikázik, mindnyájan énekelnek. Elhangzik a „Kalinka”, a „Csornaja nocs”, a „Nye zabugy menyá”. Egyszer csak valaki rázendít: „Artileriszta, Sztalin dal prikáz”. Nevetésben törnek ki, aztán csönd lesz a fülkében.

Artileriszti...

(Folytatjuk)

Fordította: Szenyán Erzsébet